

Лариса Наконечна,

кандидат філологічних наук,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м.Івано-Франківськ)

Larysa Nakonechna,

Candidate of Philology Sciences,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 372.46:81'282
ББК 81.2Ук-5

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ДІАЛЕКТНОГО СЕРЕДОВИЩА

FORMING OF THE COMMUNICATIVE SKILLS OF PUPILS OF A PRIMARY SCHOOL IN THE CONDITION OF THE DIALECT'S INFLUENCE

У статті порушено проблему формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах місцевих говірок Прикарпаття. Розглянуто досвід, методи і прийоми розвитку мовленнєвих умінь молодших школярів через становлення їхньої мовної і мовленнєвої компетенцій.

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, діалектне мовлення.

The article deals with the teaching of the communicative skills of pupils of a primary school in the condition of the dialect's influence in Prykarpattia region. The author analyses the experience, methods and types of forming language skills of pupils of a primary school while teaching language skills.

Key words: communicative skills, language skills, dialect speech.

Статья посвящена проблеме формирования коммуникативной компетентности учащихся начальной школы в условиях местных говоров Прикарпаття. Рассмотрен опыт работы, методы и приемы развития языковой и речевой компетенций.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, языковая компетенция, речевая компетенция, диалектная речь.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває перед кожним зі своїх членів все більше вимог, одна з першочергових – досконале володіння літературною мовою. Адже мова - не тільки універсальний засіб спілкування, формування і розвитку особистості, але й важливий чинник адаптації людини у суспільстві, засіб соціалізації особистості.

У Державному стандарті початкової загальної освіти (від 20.04.2011 року) зазначено: «метою вивчення української мови є формування в учнів комунікативної компетентності шляхом засвоєння доступного і необхідного обсягу знань з мови навчання, опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду». Поняття «комунікативна компетентність» тут тлумачиться як здатність особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з навколишніми і віддаленими людьми та подіями, навички роботи в групі, володіння різними соціальними ролями [2].

Саме необхідність формування освіченої, культурно багатой, грамотної, соціально адаптованої особистості визначає основну мету мовної освіти в Україні. Початкова школа як одна з базових ланок цілісного освітнього процесу покликана реалізовувати цю мету через формування і розвиток, перш за все, комунікативних умінь молодших школярів. Становлення мовної особистості учнів здійснюється відповідно до програми за двома змістовими лініями – мовною і мовленнєвою, що формують, відповідно, мовну і мовленнєву компетенції школярів. Мовна і мовленнєва компетенції як складові комунікативної компетентності розмежовуються, своєю чергою, на фонетичну, лексичну і граматичну компетенції. Отож, комунікативна компетентність особистості передбачає володіння словом у всіх його виявах: фонетичному, семантичному, словозмінному і синтаксичному; в усній і писемній формах.

Мета статті – розглянути пріоритетні напрями роботи, методи і прийоми формування комунікативної компетентності учнів початкової школи в умовах діалектного середовища.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння мовленнєвими нормами розпочинається ще в дошкільний період, далі триває в початковій школі на уроках рідної мови, особливо зв'язного мовлення, і читання. Відповідно до вимог Програми Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України для середньої загальноосвітньої школи (1 – 4 класів) учні ознайомлюються з основними мовними нормами вимови, наголошування, слововживання і семантичних зв'язків між словами, морфологічних форм, синтаксичного поєднання слів у реченні, стилістичного використання мовних одиниць, орфографічного й пунктуаційного оформлення усного мовлення. Усе це становить загалом мовну компетенцію учня, що реалізується через мовленнєву компетенцію, тобто вміння

доречно застосовувати свої знання у конкретних мовленнєвих ситуаціях, використовуючи при цьому як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби мовлення.

На необхідності зважати на місцеві говірки під час формування комунікативних умінь учнів неодноразово наголошували у своїх працях К. Д. Ушинський, М. Т. Доленко, О. А. Дорошенко, К. Я. Климова, С. Х. Чавдаров, Л. М. Симоненкова, О. М. Євтушок. Численні дослідження з проблем мовленнєвого розвитку школярів доводять, що саме молодший шкільний вік є найбільш сприятливим періодом для розвитку мовленнєвих умінь, навичок і здібностей.

Становлення мовної і мовленнєвої компетенції молодшого школяра — особливий процес. Адже першочергове завдання початкової школи під час вивчення рідної мови — розвиток мовлення, комунікативних здібностей учнів, а вивчення правил мови є важливим підґрунтям оволодіння мовою на комунікативному рівні. Інакше кажучи, удосконалення мовленнєвої компетенції школяра ґрунтується на поступовому введенні елементів мовної компетенції (знань з фонетики, лексики, граматики та інших мовознавчих розділів).

Специфіка мовного середовища Прикарпаття зумовлює особливості процесу становлення мовної особистості школяра. Засвоєння літературних норм тут відбувається за умов порівняно незначного впливу сусідніх мов, однак на фоні виразного діалектного оточення. Адже на теренах Івано-Франківщини побутує низка говірок південно-західного наріччя, а саме: наддністрянські, бойківські, гуцульські, покутсько-буковинські, лемківські, мовні риси яких різко різняться від норм літературної мови.

Процес формування комунікативної компетентності учнів в умовах діалектного середовища передбачає обов'язкове врахування говіркових особливостей, що виявляються на всіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, граматичному).

Саме місцеві говірки часто є причиною труднощів, що виникають під час оволодіння нормами літературної мови. Однак у шкільній програмі цей об'єктивний чинник майже не враховано, не передбачено відповідних тем, методичних рекомендацій, нема і спеціально розроблених вправ у підручниках, спрямованих на вивчення літературної мови через зіставлення з діалектними формами. Це, звичайно, має об'єктивну причину, адже навчальна програма, підручники адресовані всім школярам України, незалежно від місця їх проживання, а отже, і від місцевих мовленнєвих особливостей. Однак це не значить, що такі вправи (усні чи письмові) не повинні використовуватись на уроках. Учителю обов'язково повинен зважати на реалії мовного середовища, у якому працює і в якому зростають його вихованці, на типові діалектні відхилення в мовленні учнів та їхнього оточення.

Учителю доводиться докладати чимало зусиль для того, щоб навчити дітей з виразним говірковим мовленням літературної мови. Адже дитина вільно використовує саме місцеві словоформи і значення. Дуже важливо домогтись, щоб учні з такою ж безпосередністю оволоділи й нормами літературної мови. Проте замінювати діалектизми літературними відповідниками слід дуже обережно і тактовно. Вважаємо, що при формуванні культури мовлення школярів недоречним буде цілковите усунення з їхнього мовлення діалектизмів, адже ці мовленнєві елементи є свідченням архаїчності мови, зв'язку поколінь. Роботу варто спрямовувати так, щоб учні зрозуміли відмінності у значенні та функціональних особливостях літературної мови і місцевої говірки, усвідомили вагомість діалектів для вивчення історії народу та динаміки мовних процесів, для становлення літературної мови. Чи не найважливішою запорукою успішного засвоєння школярами норм літературної мови в цих умовах є ґрунтовні знання вчителя з літературної мови і глибоке ознайомлення його з особливостями місцевої говірки.

Науковці, які вивчають шляхи формування мовної особистості школяра в умовах діалектного середовища, першочерговим завданням вважають становлення нормативної вимови звуків і звукосполучень. Адже від правильно сформованої фонетичної компетенції великою мірою залежать усі подальші успіхи учнів в оволодінні літературними нормами, і грамотність зокрема. Так, С. Х. Чавдаров зазначає: «Особливості місцевої вимови треба виявляти і працювати над тим, щоб учні засвоїли орфоєпію літературної мови» [8, с.4].

Відомий методист і автор підручників А. О. Загородський вказує, що «недостатня увага до орфоєпічної вимови слова часто буває причиною дуже грубих орфографічних помилок» [8, с.5]. Він з'ясовує вплив фонетичних, морфологічних та лексичних особливостей українських говорів на грамотність, рекомендує окремі методи й прийоми формування культури мовлення учнів.

Варті уваги рекомендації О. І. Власенкова щодо такої послідовності вправ при вивченні окремих тем з фонетики: спочатку застосовувати вправи, що сприяють виробленню в учнів уміння вслухатися в звуковий склад слів, виділяти в словах звуки, правильно вимовляти окремі звуки чи звукосполучення. Після вправ такого типу доцільно приступати до зіставлення звуків і букв, до роботи із словами, в яких є розбіжності між вимовою і правописом, між буквами і звуками [8, с.8].

Науковці О. В. Текучов і О. П. Шейніна вважають, що прийоми, розраховані на слухове сприйняття учнів, у ряді випадків повинні мати перевагу над прийомами, що ґрунтуються на зорових сприйняттях. Наприклад, роботу над фонетикою він радить починати з аналізу фонетичного складу слова, тому що такий прийом допоможе учням усвідомити звуковий склад слова, сприятиме розвитку в них чуття мови [8, с.9].

Мовознавець Д. М. Богоявленський теж підкреслює важливість усних вправ як базових для письмових: «Письмове мовлення також потребує особливих підготовчих вправ, що звичайно проводяться в усній формі. Їх головна мета — полегшити «переведення» внутрішньої мови в розгорнуті форми писемного мовлення через посередництво усної» [8, с. 34].

Кількість помилок, що виникають під впливом місцевих говірок, поступово зменшується, проте повільно порівняно з помилками, що з'являються через порушення певного орфографічного правила. Зазвичай у письмових роботах учнів найбільше помилок фонетичного характеру, найменше морфологічних і лексичних.

Фонетичні помилки надзвичайно стійкі, вони часто трапляються і в роботах учнів старших класів. Важливе планомірне і тривале тренування у вимові звуків і звукосполучень.

Як зазначають учителі-практики К. Я. Климова та І. М. Хом'як [5; 9], для ефективного уникнення порушень, що виникають під впливом говорів в усному і писемному мовленні учнів, доцільно використовувати загальноприйняті методи і прийоми, зокрема такі:

1) методи теоретико-практичного вивчення мови (вправи з фонетики, граматики, орфографії, лексики, стилістики). Ці методи сприяють закріпленню теоретичних відомостей з мови і вмінню застосувати їх на практиці;

2) методи практичного збагачення мови (спираються на активність мовного спілкування, на копіювання усних чи писемних мовних зразків). Ці методи сприяють цілеспрямованому розвитку пізнавальних можливостей учнів, допомагають удосконалювати їхні уміння самостійно набувати знання, використовувати ці знання на практиці.

Одним із основних прийомів, які в умовах місцевих говорів варто застосувати вчителю в процесі роботи над засвоєнням літературних словоформ, є прийом *порівняння* або *зіставлення*, що допоможе учням краще зрозуміти мовні явища, побачити подібності або відмінності між мовними рисами. Прийом зіставлення сприяє підвищенню інтересу учнів до вивчення мови, вихованню уважності й спостережливості. «Порівняння є основою розуміння і всякого мислення. Усе в світі ми пізнаємо не інакше, як через порівняння» (К. Д. Ушинський). Під час вивчення фонетики й граматики порівняння можна здійснювати як під час ознайомлення з новим граматичним матеріалом, так і під час його закріплення. Це можуть робити учні самостійно і з допомогою вчителя.

Ефективним для засвоєння норм літературного мовлення є зіставлення мовлення вчителя, майстрів слова і мовлення носіїв діалекту. Учні молодших класів добре це сприймають на слух, тому варто використовувати аудіозаписи літературного мовлення і мовлення з порушеннями норм літературної мови.

Метод *бесіди* переважно застосовується під час ознайомлення учнів з новими мовними явищами. При цьому учні вирішують пізнавальне завдання: ознайомлюються із мовним матеріалом, аналізують його шляхом запитань і відповідей, роблять висновки та узагальнення (з допомогою вчителя), вивчають матеріал з підручника, добирають свої приклади.

Так, у процесі ознайомлення учнів з частинами мови в умовах діалектного середовища варто систематично проводити спостереження над конкретними словами-діалектизмами, їх звучанням, значенням, словозміною, зіставляти їх з нормативними, пропонувати вправи на редагування тексту і т.ін. Хороший результат дають вправи зорового і слухового характеру, конструктивні вправи (складання словосполучень із поданих слів, заміна одних слів іншими), творчі завдання (складання словосполучень, речень із потрібним словом, розповідей за опорними словами), інтерактивні форми навчання, які спонукають дитину вчитися, граючись і розмірковуючи.

Оскільки в чинних підручниках для початкової школи зовсім не представлено вправ, спрямованих на формування комунікативної компетентності учнів початкових класів в умовах діалектного середовища, пропонуємо кілька вправ, адресованих прикарпатським школярам:

1. Уважно прочитайте речення і знайдіть можливі помилки, виправіть їх: *Довго-довго вони крайом блукали. За хатов розцвів вишневий сад. Останньої ночі було дуже зимно. В нові школі затишно. Мої друзі вчаця у третьому класі і хочуть вже перейти до четвертього класу. Він ся росміяв. Вона як розплачєся. Видмедик сидів на пиньку.* Використавши кілька поданих речень, складіть розповідь.

2. Відредагуйте, якщо потрібно, подані форми: *зубей, Васильові, коньом, смереков, осіньов, дорішка, літнов днинов, тінею, куром, новинів, маминий, братови, коньови, пчолей, бджолей, дві руці, двіста, штири.*

3. Провідмініайте іменники: *сім'я, очі, пісня.* Складіть розповідь про свою сім'ю.

Висновки. Вважаємо, що питання формування комунікативної компетентності учнів в умовах діалектного середовища є одним з найбільш актуальних питань мовної освіти в Україні і потребує подальшого глибокого опрацювання. Адже мовленнєвий розвиток, якого досягли діти в початкових класах, є одним із головних чинників, що забезпечують успішність у подальшому навчанні, особистісній реалізації і професійній діяльності дорослої людини.

1. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці / І. Гушлевська // Шлях освіти. – 2004. – №3. – С.22-24.
2. Державний стандарт початкової загальної освіти від 20.04.2011. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=462-2011>.
3. Дорошенко О. А. Робота вчителя-словесника в умовах місцевої говірки / О. А. Дорошенко // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 12. – С.18 - 22.
4. Євтушок О. М. Про стан і деякі аспекти вивчення діалектної лексики / О. М. Євтушок // Українська мова і література в школі. – 1992. – № 2. – С. 3-5.
5. Климова К. Я. Готуймо майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах діалектного оточення / К. Я. Климова// Початкова школа. – 2000. – №1. – С. 52-53.
6. Пометун О. Компетентності та компетенції: До визначення понять в українському педагогічному контексті / О. Пометун // Відкритий урок. – 2004. – №17-18. – С.13-17.
7. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови /К.Пономарьова//. – Початкова школа. – 2010. – №12. – С. 49-52.
8. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів / Симоненкова Л. М. – К., 1981. – 134с.
9. Хом'як І. М. Взаємодія літературної мови і діалектів /І. М. Хом'як // Дивослово. – 2000. – № 10. – С. 12-14.